

РЕЦЕНЗИЯ

От проф. д-р Румяна Божинова,
ИИНЧ – БАН

На дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор“, в област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.2. Психология, докторска програма „Педагогическа и възрастова психология“

Автор: Таня Стефанова Илиева

Тема: „Развитие на силните страни в детско-юношеска възраст“

Научен ръководител: Доц. д-р Кирилка Тагарева

Общо представяне на процедурата и докторанта

Със заповед № РД-21-1055 от 14.06.2022 г. на Ректора на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ съм определена за член на научно жури за осигуряване на процедура за защита на дисертационен труд на тема: „Развитие на силните страни в детско-юношеска възраст“, за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ в област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.2. Психология, докторска програма „Педагогическа и възрастова психология“.

Автор на дисертационния труд е Таня Стефанова Илиева, докторант в редовно обучение в периода 2019-2022 година към катедра „Психология“, с научен ръководител доц. д-р Кирилка Тагарева от ПУ „Паисий Хилендарски“.

Представеният от Таня Стефанова Илиева комплект материали на хартиен носител е в съответствие с Чл. 36 (1) от Правилника за развитие на академичния състав на ПУ и включва следните документи:

- Молба до Ректора на ПУ за разкриване на процедура за защита на дисертационен труд;
- Автобиография в европейски формат;
- Дисертационен труд;
- Автореферат;
- Списък на научните публикации по темата на дисертацията;
- Копия на научните публикации;
- Декларация за оригиналност и достоверност на приложените документи

Според приложените *биографични данни*, докторантката е завършил магистратура по позитивна психология през 2016 – 2018 година при Пловдивския университет и магистратура по публична администрация през 2003 - 2006 година при Търновския университет. От 2019 до 2022 година Таня Илиева е редовен докторант при Пловдивския университет по „Педагогическа и възрастова психология“. В този период тя преминава и през два обучителни курса, които са от съществено значение за повишаване на компетентията ѝ по отношение провеждането на научни изследвания и тяхното публикуване – „Методически указания за разработване на научни публикации“ и „Приложение на SPSS в научните изследвания“.

Заслужава да се отбележи, че обучението си Т. Илиева съчетава и със сериозна активност в няколко направления. Тя е ръководител на международен проект при Пловдивския университет по програма Еразмус (2019-2020) в подкрепа на хората с увреждания. Има известен опит в областта на приложната психологията с работата си като училищен психолог през 2018-2019 година и академичен опит с курсовете, които води в Пловдивския университет по: Обща психология, Методи за изследване в областта на позитивната психология, Човешкото поведение.

Приложената биографична справка доказва и изключително богатия опит на Илиева в обществената сфера като експерт, мениджър, консултант на проекти т.е. упражняване на дейности, които предполагат формиране на добри комуникационни способности и организаторски умения, значими за работата ѝ като изследовател и преподавател в областта на психологията.

Актуалност на темата

Предложеният от Таня Илиева дисертационен труд е насочен към изучаване на „силните страни на характера“ на индивида в периода на интензивното му личностно развитие – юношеството. Темата е актуална от научна и приложна гледна точка. На първо място трябва да се подчертае, че тя е центрирана върху проблем, който отговаря на съвременните изследователски тенденции в областта на психологията и по-точно в опита им да доближат научните търсения до житейските гледни точки и разбирания. „Силните страни на характера“ са включени в научната проблематика през последните десетилетия, подобно на щастието и благополучието чрез извеждането им от непосредствения житейски контекст и това се очертава като съществен опит за по-точното и по-прагматично интерпретиране на поведението.

На второ място дисертационният характер на темата в голяма степен е определян от възрастовият период към който тя е насочена. Юношеството

е период, в който индивидът си задава въпроси като „кой съм аз“, „какво мога“, „какъв мога да стана“ т.е. периодът, в който той изпробва себе си, взема определени решения, формира конкретни нагласи към заобикалящия го свят и силните страни на характера са в центъра на личностното им формиране и изпитание.

Не на последно място безспорна е и приложната стойност на конкретната дисертационна тема. Социалният интерес към позитивните и негативните прояви на младите хора е на дневен ред в българското общество. Това придава особена значимост на „силните страни на характера“ и на възможностите за тяхното формиране в процеса на развитие на децата и юношите. Изучаването им, което предлага дисертационната разработка, има определена стойност за социалната, педагогическата и консултативната практика в страната.

Характеристика и оценка на дисертационния труд

Дисертационният труд обхваща 214 страници, в рамките на които са разположени три глави, увод, изводи и заключение, приноси, литература и приложения. Резултатите са илюстрирани със 106 таблици и 40 фигури. Цитирани са 205 източника, 26 от тях са на кирилица и останалите на латиница. Работата е добре структурирана, като съотношението между обема на отделните глави подчертава емпиричния характер на дисертационното изследване.

Познаване на проблема

В *Първа глава* на дисертацията успешно са изведени теоретичните предпоставки на изследването. Следваната стратегия на изложение е насочена към въвеждане на основните за работата променливи, а също към проблемните страни в тяхното изучаване.

Докторантката показва широка осведоменост върху базовите и съвременните виждания и изследвания на проблема за „силните страни на характера“. В исторически план е проследено тяхното третиране като човешки добродетели, които са в центъра на вниманието на различните философски, религиозни и социални течения от древността до днес. Определен акцент е поставен върху формирането на тези добродетели, от съществено значение за благополучието на индивида и обществото. Отделено е специално място на детско-юношеския етап на развитие, предполагащ продължаващо възпитание на силните страни на характера.

От особено значение е представянето на съвременния теоритичен конструкт на „силните страни на характера“. Значително място е отделено и на възможностите за емпиричното му изучаване, създаването и развитието на инструментите за измерването му.

Значимостта на силните страни на характера е пространно илюстрирано от изследвания доказващи значима връзка на този феномен с просоциалното поведение, субективното щастие, моралната компетентност и благополучие. Дискутирани са интервенции за развитие на силните страни в детско-юношеска възраст в училищна среда, водещи до повишаване на удовлетвореността от живота.

Първа глава е подчертано целенасочено изградена. В нея ясно са очертани в теоретичен и емпиричен план аспектите, които са съществени за поставянето на предстоящото дисертационно изследване.

Постановка и методология

Вората глава на дисертацията е посветена на постановката и дизайн на изследването. Трябва да се отбележи, че целта и задачите са ясно формулирани и обвързани с конкретни хипотези. Според изведената цел, изследването е фокусирано върху изучаване на «силните страни на характера» в периода на юношеството (11-17 години) в два аспекта – диагностика и развитие. И двата аспекта на изследователския модел са правомерно отразени в задачите на изследването. Първият визира изучаване на «силните страни на характера» във връзка с възрастовото развитие и във връзка с половите различия на юношите в изучавания период. Вторият е насочен към проследяване развитието на силните страни на характера в ранно юношество (11-13 години) под въздействие на определена програма.

Заслужава да се подчертае, че втората задача на изследването има експериментален характер. Тя предполага проверка на ефективността на специално създадена програма за развитие на силните страни на характера. Този подход на изследване е сравнително рядко прилаган и има висока стойност от гледна точка на качеството на получаваните резултати.

Съществена предпоставка за качеството на проведеното от докторантката изследване е целесъобразния подбор на извадката и методите на изследване, също представени във втора глава. Извадката за първото изследване е формирана на случаен принцип, с достатъчен обем (462 лица) и включва ученици от съответната възрастова група, живеещи и учещи в различни населени места в страната. Извадката за второто изследване е съобразена с необходимостта от формирането на експериментална и контролна група и също е подбрана на случаен принцип от ученици от шести клас – 12- 13 годишни (ранно юношество). Извадката е малка (13 и 18 лица), но това е допустимо от гледна точка на експерименталния характер на изследването.

Методите на изследване са в съответствие с целите и задачите на изследването. Те са прецизирани с помоща пилотно изследване. На първо място е приложен е въпросник «Силните страни на характера», с автор

Катрин Даалсгард, включващ 6 субскали и 48 айтема. Докторантката подготвя и апробира българска версия на въпросника, отличаващ се с добри психометрични характеристики.

На второ място е разработена развиваща програма, която впечатлява с прецизност и съгласуваност между преследвани цели и план-график на провежданите уроци и домашни задачи. Програмата е подходящо означена «Час по развитие на силните страни на характера», и за целите, които преследва тя включва подходящи теми с активности и задачи насочени към усилване на 24-те силни страни на характера в рамките на 13 учебни часа по 30 минути. Докторантката убедително илюстрира голяма част от включените в програмата активности.

Процедурата, на която изследването е подчинено според приложеното описание, е добре съобразена с целите на изследването и подчертава амбицията на докторантката за получаване на достоверни резултати. В експерименталното изследване са включени двата най-важни момента на измерване на «силата на характера» – преди и след въздействие на програмата при експерименталната група и подобни измервания при контролната група с отсъствие на подобни въздействия. Илиева в приложеното описание излага всички приети изисквания към провеждането на подобен тип експеримент и начина, по който те са съобразени в конкретното изследване. Известни резерви поражда начина на провеждането на изследването като цяло - онлайн попълване на въпросника за Силните страни на характера и онлайн уроци през линк на класа. Предвид възрастта на изследваните, допустимо е получаването на некоректни отговори, свързани с намесата на други хора – родители, близки.....

Отделено е и специално място на използваните статистически методи, както и на необходимостта именно от тяхното включване в конкретната обработка на данните.

Резултати

Резултатите от изследването са представени и обсъдени в *Трета глава*. Изложението в тази част е добре структурирано. В рамките на четири параграфа последователно са представени резултатите от всички аспекти на дисертационното изследване. Тенденциите по отношение на изследваните явления са изведени на основата на еднофакторен дисперсионен анализ (ANOVA), Т-тест на Стюдънт, U-тест на Ман-Уитни, знаков рангов тест на Уилкоксън. Видим е стремежът на докторантката максимално детайлно и точно да опише резултатите за всяка изследвана група в проведените диагностичен и експериментален тип изследване.

В същото време могат да се предяват сериозни претенции към съдържателната страна на изложението. То основно се състои от подробно

описание на приложените статистически процедури, включително тяхното еднотипно повторение за всеки от изследваните параметри на „силните страни на характера“ и почти пълно отсъствие на психологична интерпретация на получените резултати. Това е видимо, включително от заглавията и подзаглавията на отделните параграфи, които вместо да отразяват психологичния феномен, който се изучава отбелязват статистиката, която се провежда.

Ще си позволя специално да отбележа, че е правомерно разделянето на изучавания възрастов период на два подпериода. Но означаването на двете групи като малолетни и непълнолетни не е оправдано, то не дава възможност за същностна психологична интерпретация на наблюдаваните различия между тях. Подобна възможност предоставя означаването им като ранно и късно (евентуално средно) юношество. Юношеството е изведено от психологията на развитието (възрастова психология) като феномен с много богато съдържание, бележещ изключително сериозни промени в индивидуалното развитие и с първостепенното значение на процеса на идентификация. Закономерностите в това развитие подсказват и промените по отношение на силните страни на характера.

Ограничена е интерпретацията и на резултатите при експерименталното изследване. Това изследване е най-ценната част от дисертацията, с особена значимост са промените, които претърпяват „силните страни на характера“ под въздействието на режисираната от изследователя целенасочена активност. В случая вместо възможните интерпретации на промени (или отсъствие на промени) се отбелязва в какви активности са били включени децата чрез приложената програма, нещо което вече е известно от методологичната част на дисертацията.

Изложението на резултатите в трата глава също не дава възможност да разберем дали те се доближават или съществено се отличават от други подобни изследвания в дадената област. Това е от съществено значение, освен във връзка с интерпретацията на резултатите и за очертаване приносите на предложения дисертационен труд, на оригиналността на изведените тенденции или стойността им като подкрепа на вече налични доказателства.

Работата добива завършен вид с изведените в края на дисертацията *изводи* и *заключение*. Изводите отразяват описание на извършеното в рамките на дисертационната работа и реално не изпълняват функцията си да изведат в интерпретационен план получените от изследването резултати. Заключението, в кратък вариант, представя обобщаващо виждане за изследването и резултатите от него, очертава и възможната им практическата приложимост.

Критичните бележки към трета глава, не омаловажават положителните страни на дисертационния труд като постановка и

реализация на емпирично изследване. В този план трябва да се отбележи и добрият научен стил и език на следваното изложение.

Приноси

Приносните моменти на дисертационната работа могат да бъдат открити в следните насоки:

Теоретични

- Изведена и подложена на проверка е идеята за специфичната изразеност на „Силните страни на характера“ във връзка с възрастовите и половите различия на индивида в юношеска възраст (11-17 години) и възможността за организирано влияние върху процеса на формиране на тази индивидуална характеристика.
- Доказана е еднопорядковата изразеност на силните страни на характера при момичета и момчетата в юношеска възраст (11-17 години).
- Установени са съществени различия в развитието на силните страни на характера между отделните периоди на юношеството – 11-13 – 14-17 години.
- Очертана е възможност за влияние върху силните страни на характера в периода на ранното юношество посредством специфична развиваща програма.

Приложни

- Подготвена и апробирана е българска версия на въпросник за измерване на „силните страни на характера на децата“ (по Катрин Даалсгард).
- Създадена и апробирана е развиваща програма, насочена към „силните страни на характера“, с възможност за приложение в ранна юношеска възраст, включително за корекции при деца с проблемно поведение.

Публикации по дисертационния труд

Приложени са седем публикации по темата на дисертацията, реализирани в периода на работа върху дисертацията. По-голямата част от тях са самостоятелни (пет на брой) и две са в съавторство. Два от материалите са публикувани в списания, а пет са публикувани в сборници. Една статия е публикувана на английски език.

Посоченото свидетелства за висока публикационна активност на дисертантката, както и за участието ѝ на различни научни форуми, проведени през конкретния период.

Приложения от Таня Илиева **реферат** отразява достатъчно пълно и точно дисертационния труд и отговаря на съответните изисквания.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Предложеният от Таня Стефанова Илиева дисертационен труд на тема: „*Развитие на силните страни в детско-юношеска възраст*“ показва нейната добра теоретична подготовка, много добри познания в областта на методологията на психологичното изследване, възможности за поставяне и провеждане на сериозни научни изследвания и подчертан интерес към научно-приложни проблеми в областта на педагогическата и възрастовата психология.

Дисертационният труд напълно отговаря на изискванията на ЗРАСРБ и правилника за прилагането му. Посоченото по-горе ми дава основание с увереност да гласувам за присъждането на Таня Стефанова Илиева образователната и научна степен „Доктор“ по направление „Психология“.

20. 08. 2022 г.

Проф. д-р Румяна Божинова